

A beszélgetés művészete

Virág Zoltán második beszélgetéskötete ez, ismét a veszprémi Vár Ucca Műhely Könyvek sorozatában, és a kiadvány formátumában, arculatában és szerkezetében is követi az előzőt. A 2009-ben megjelent *Szülőföldek, határok, dialógusok* volt a könyvsorozat 21. kötete, az alcímének megfelelően magyar, horvát, szerb és szlovén írókkal folytatott beszélgetéseket gyűjtött össze. A 2018-as *Próbára tett emlékezet* a könyvműhely 49. darabja, és a *szervezőnek* az időközben elmúlt tíz évben folytatott tizenhárom irodalmi-művészeti beszélgetését tartalmazza. Föltehetőleg nem az összeset, mert az alcíme szerint ez vajdasági alkotókkal folytatott beszélgetéseket foglal magába, márpedig Virág Zoltán szívesen elegyedik szóba az irodalmi-művészeti érdeklődéséhez közel álló alkotókkal, vajdaságiakkal és nem vajdaságiakkal egyaránt, vagyis nyilván sokkal több nyilvános beszélgetést folytatott ebben az időszakban. A kiadáshoz és a könyv történetéhez tartozik még, hogy a kötet társkiadója a Beszédes István vezette zentai zEtna kiadó. A zEtnához köti Virág Zoltánt nemcsak *A szomszédság kapui* című 2010-es tanulmánykötete, hanem az aktuális könyvben közölt irodalmi beszélgetések is, amelyeket a zEtna irodalmi portál és kiadó hagyományos őszi fesztiváljain folytat hosszú évek óta. A mostani anyag nagy része is itt keletkezett, a jól dokumentált kötetből kiderül, hogy ez alól a Danyi Magdolnával a szegedi Grand Caféban, a Végel Lászlóval a szabadkai Kosztolányi Dezső Színházban, a Bencsik Orsolyával a szegedi Móra Ferenc Kollégiumban és a Losoncz Alpárral az *Ex Symposion* folyóiratnak az *Új Symposion*ról szóló tematikus számához készült – nem nyilvános – beszélgetés a kivétel.

A hanganyagok zömét Döme Szabolcs dolgozta fel, kivétel a Danyi Magdolnával, Benes Józseffel, Bencsik Orsolyával és Losoncz Alpárral folytatott beszélgetés. Ennek a filológiai adatokon túl annyiban van jelentősége, hogy a Döme Szabolcs által gondozott és a zEtna honlapjára is fölkerült anyag láthatólag egységesen szerkesztett, az élő beszélgetéseket a spontaneitásukkal együtt leképező felfogásban készült, a Lennert Móger Tímea által feldolgozott és Sinkovits Péter által szerkesztett Benes József-beszélgetés feszelesebb szerkezetű és az élő beszélgetéstől eltérően önöző/magázó megszólítást használó szöveget eredményez. A zEtna-honlap által gondozott anyag helyesírási szempontból is problémátlan, míg a többinél azért be-becsúsznak az egyéni írásmódokból adódó hibák. Ezek szóra sem érdemesek, csak az egyébként rendkívül igényes kiadványhoz képest tűnnek fel. A második beszélgetéskötet borítójának esztétikus kivitelezése például talán még a szintén sokjelentésű, elgondolkodtató és szép első könyvét is felülmúlja – mindkettő Losoncz Nándor nagyszerű fotóit használja a borítóján, ily módon is összetartva az időben egymástól távol álló kiadványokat. A borítóknak nincs közvetlen köze a könyvekben

lévő anyagokhoz, viszont jól jellemzik azokat a tág szellemi horizontokat, amelyekben Virág Zoltán szemügyre veszi az életműveket és életutakat, és amelyek perspektívájából megfogalmazza kérdéseit. A fotók esztétikai értelemben leképezik a beszélgetéseket irányító irodalomtörténész irodalmi-művészeti ízlésvilágát, továbbá láttatják az egyes témákra széles asszociációs mezőkről közelítő gondolkodásmódját.

Szándékosan említettem szerzőt egyik főntebbi mondatomban, mert első látásra van ugyan ebben a szóhasználatban némi ellentmondásosság egy voltaképpen sokszerzős munka esetében, de a *Próbára tett emlékezet*, akárcsak elődje, bátran nevezhető szerzőinek, nemcsak a kiadás jellemzői alapján (a szerzői név és a címek-alcímek címoldali használata okán), hanem a publikált anyag sajátosságai szerint is. Erősen összefogja a beszélgetéseket Virág Zoltán érdeklődése, először is a kiválasztott beszélgetőpartnerek személye, aztán az, ahogy együtt kezeli az alkotót és a műveket, mindig láttatva a művel együtt az embert is, továbbá az a tájékozottság, olvasottság, műveltséganyag, amit megmozdít ezekben a beszélgetésekben. Így nemcsak az egyes megszólaltatott alkotók ismerhetők meg a beszélgetésekből, hanem a kérdések a beszélgetőtárs Virág Zoltán markáns irodalmi-művészeti érdeklődését, értékrendjét is megmutatják. Úgy hagyja érvényesülni az alkotókat, hogy közben azért a kezében tartja a szálakat, vannak elképzelései az egésznek a kereteiről, reagál az épp elhangzottakra, és a válaszok mentén, de a saját érdeklődése szerint teszi fel újabb kérdéseit. Ezekben sokéves jártasság – olvasottság, nyelv- és kultúraismeret, személyes kötődések, műterem-, galéria- és múzeumlátogatások, helyszínbejárások és sok más mellett a zentai és a zentaihoz hasonló fesztiválok, beszélgetések, intenzív légkörű találkozások révén bensővé, személyessé lett tudás – jut szóhoz.

Nem veszélytelen az ilyen többszöveges kötet esetében az összesre reflektálni, hiszen mindegyikről csak egy-két mondat erejéig lehet szólni. Ugyanakkor egy tizenhárom személynevet tartalmazó felsorolásnál több teret érdemelnek ezek a tizenegynéhány könyvoldalnyi párbeszédlejegyzések.

Mindenképp a felsorolás elejére kíváncozna, és a szerkesztési elképzelésekbe is bepillantást enged, hogy a könyvnek is a legelejére került *Az idegenség természetes léthelyzete* című dialógus, amely a könyv megjelenésekor már elhunyt Danyi Magdolna emlékét idézi meg. Fél évvel a költőnő váratlan halála előtt találkoztak Szegeden, és az irodalmi est adta időkeretek ellenére, ha vázlatosan is, de életút-beszélgetésnek tekinthető párbeszédük, a gyerekkori impulzusoktól az ifjúkor költői, majd szerkesztői próbálkozásain át a tudóssá nevelődésig teljes értelmiségi pályaképet ad, de a térségre vonatkozó irodalom- és művelődéstörténeti forrásként is rendkívül értékes. Hálásak lehetünk a könyvben publikált szöveget feltételező eseményért is, amely olyan mondatokat tett lehetővé, mint Danyi-

nak a róla szóló egyik elemző kijelentésre tett reflexiója: „Én ezt így nem tudom mondani, de örülök, ha ez így gondolható.”

A megszólaltatott személyt és az aktuális beszélgetést is találóan jellemzi a Böndör Pállal folytatott beszélgetés címe: *Szűkszávúan, de szókimondóan*. Ez koncentrált talán a legerőteljesebben az alkotói poétikai sajátosságokra, és hallunk a kötött formákhoz való vonzódásáról, a hiba jelentőségéről a műalkotásban, de az újvidéki délszláv közegben is magától értetődően otthonos magyar értelmiségi is megmutatkozik benne, ami talán a vajdasági kulturális együttélést kevésbé ismerők számára lehet tanulságos.

A *Mondjunk el valami lényegtelenet is az életről...* című szöveg a hatvanéves Fenyvesi Ottóval Zentán folytatott vibráló baráti beszélgetés szerkesztett változata, benne családtörténettel, a hetvenes-nyolcvanas évek vajdasági és jugoszláviai irodalmi és művészeti világával, aztán az utazásokkal Európában és Amerikában, azoknak az élményeknek a megidézésével, amelyek az értékörzés és a radikális underground szubkultúra között kialakított szökésvonalakon közlekedő Fenyvesi művészi világát alakítják.

A fenti underground háttérből bukkan elő a következő beszélgetésalanya, Jódal Kálmán is, de mondhatnánk azt is, hogy újvidéki remeteségéből, hiszen nemzedékéből szinte csak ő maradt ott újvidéki világában, a vajdasági magyar kulturális közegben is némiképp idegenként. Emlékeim szerint is az egyik legjobb zentai beszélgetés volt a vele folytatott, hiszen Virág Zoltánnak beavatott és az életmű mély ismeretéről tanúskodó kérdéseivel sikerült megnyitnia a látszólag zárkózott és a közönség számára is kevésbé ismert Jódalt, aki rendkívül motiváltan, a helyszínen végiggon-dolt, alapos, információgazdag válaszokkal engedett betekintést személyes és alkotói világába. A könyvben közölt beszélgetés kiválóan felidézi az élő esemény frissességét, feszültségét.

Szinte új ciklus indul a következő, az akkor nyolcvanöt éves Benes József képzőművésszel folytatott párbeszéddel. Az azóta elhunyt neves grafikkussal, festőművésszel Virág régi barátságát ápolt, részletekbe menően ismeri életét és művészi világát, ráadásul mindkettőn láthatólag kedvvel állnak a beszélgetéshez, Benes leginkább talán a zentai helyszín miatt, Virág meg Benes miatt, az az érzésünk, hogy szinte mindenről szó esik, ráadásul kerek történetekben, gyakran még a tragikus fordulatokat is derűs anekdotákkal felidézve. Hiszen az is milyen vicces dolog, amikor a zentai műteremlakásból elrabolt képekkel a legmeglepőbb helyeken találkozunk a művész, például egyszer egy bóbiskolva nézett amerikai horror pisztolyos jelenetének a háttérében.

Értékes, koncentrált, szakirodalomként is figyelembe veendő beszélgetés a Ladik Katalinnal folytatott, és itt a közlékeny és igényesen fogalmazó Ladik mellett megint csak a beszélgetőtárs felkészültségét kell méltatni, dialógusuk rendkívül színvonalas szakmai párbeszéddé alakul.

Ahogy a Ladik Katalinnal folytatott beszélgetés is a vajdasági magyar (és nemcsak magyar) művészeti közeg komplexitását érzékelteti a művészeti ágak közötti átjárásokkal, köztes műfajokkal, úgy Csernik Attila megszólaltatása is az irodalom és a képzőművészet egymást támogató, motiváló, mindkettő számára új terepeket megnyitó együttéléséről tanúskodik. A képversekkel, testversekkel, performanszokkal is kísérletező képzőművész a kérdések nyomán nemcsak saját alkotói szándékait idézte meg, hanem az *Új Symposion*, a *Képes Ifjúság* alkotóival, az irodalmárokkal vagy a kiadóban a könyvek tervezése során létrejött különböző innovatív együttműködési formákat, amelyek a kiállítótermekből a hétköznapi, „profán” terekbe is kivitték a művészetet.

A következő, Csorba Bélával folytatott beszélgetés megint csak mintha új ciklust indítana el a kötetben, a műveken túl és a művekkel együtt az irodalom és a közélet, a művészi és a társadalmi mozgások viszonyával foglalkozva. A konfliktusoktól, vitáktól nem idegenkedő, politikusként is aktív Csorba Bélának ráadásul a személyes élettörténete is igencsak fordulatos, és mindezekről szívesen és derűvel mesél.

A könyvben olvasható Végel László-beszélgetés bizonyosan az egyik legjobb, amit az egyébként nem ritkán megszólaló Végellel készítettek. Láthatólag Virág is fölkészült, Végel meg rutinos nyilatkozó – más kérdező és más szerző esetében ebből a kombinációból igen gyakran lesznek unalmas dialógusok. Eleinte itt is felmondja a kérdező a kötelezőt, csillogtatja beavatottságát, és fennáll a veszély, hogy Végel is automata üzemmódba kapcsol, de egyikük sem engedi meg magának, hogy ez ennyiben maradjon. Virág Zoltán igyekszik valóban megnyitni Végelt, kimozdítani a rutinjából, sikerrel, így részletgazdag kommentárokat kapunk a művekről, és az író még az olyan meglepő kérdésre is színvonalasan esztétizáló választ ad, amikor a kérdező behozza a beszélgetésbe Baudelaire-t (és vele a modernség őseredetét) meg a Fekete Vénusz néven emlegetett haiti szépséget.

A Bencsik Orsolyával folytatott dialógus annyiban kilóg a kötetből, hogy a többi interjúalany mind a háború utáni, titói Jugoszlávia közegében indult, és a hatvanas-hetvenes, esetleg a nyolcvanas évek világában már kiteljesítette életművét, míg a fiatal prózaíró (és mint a könyvből is kiderül, Virág Zoltán doktorandusza a szegedi egyetemen) már a széthullás és a háborúk közegében és az ezt követő időkben nőtt fel, és élményvilága is erre a kimozdult világra reflektál. Az időbeli kimozdulás a kötetben az önmagában is értékes, az alkotói érdeklődést megvilágító párbeszédet voltaképpen a többiben megidézett múlt jövőjévé teszi – más, nem realizált jövőkkel szemben megvalósult jelenné. És ez mintha nem is lenne idegen Bencsik Orsolya prózapoétikájától.

A haza országhatárnyi kapuja című, Szűgyi Zoltánnal folytatott beszélgetés ismét csak életútinterjúnak tekinthető, amelyben a gyermekkortól az aktuális pillanatig részletgazdagon körbejárják azt az élményvilágot,

amely Szűgyi költészetének inspirálója volt, de legalábbis alakította személyiségét, azzá tette, amiként aktuális válaszait adja. Talán ebben és a Jódal Kálmánnal folytatott beszélgetésben érhető leginkább tetten a beszélgetés jelen ideje, miközben végig a múlttól van szó, de a jelenben megszólaló én újra és újra beleáll a múltbéli helyzetekbe, újraéli és újraértelmezi őket.

A Szajkó Istvánnal folytatott beszélgetés a Benes Józseffel, Ladikkal Katalinnal, Végel Lászlóval vagy Fenyvesi Ottóval folytatotthoz hasonlítható abban, hogy ugyanolyan elmélyült és régóta fennálló érdeklődés aktivizálódik benne a kérdező részéről, a kérdések messzire vezetnek, alkalmat adnak a több évtizedes alkotópálya virtuális bejárására a személyes és szakmai emlékek, művészeti összeggések által.

A kötetzáró *Feszítőerők a mélyben* című tematikus interjú a kötet méltó lezárása. Ebben Losoncz Alpár a *Symposion*-történetet is kutató Virág Zoltán célzott kérdései nyomán a vajdasági magyar kultúra egyik legfontosabb orgánumának, az *Új Symposion*nak a történetével foglalkozik, a maga személyes kötődéseivel, a korábbi generációk és a saját nemzedék szerkesztői gyakorlatával és egyáltalán a folyóirat helyével, meghatározottságaival a korabeli jugoszláviai összefüggésekben.

A kérdező fentiekben részletezett, a könyvet összetartó szerzői jelenlétével ellentétesen hat a megszólaltatott alkotók heterogén volta, a nagyon különböző megszólalásmódok, habitusok, tapasztalati világok. Ez a feszültség adja a könyv sokszínűségét, érvényre juttatja az interjúkat készítő alkalmazkodóképességét vagy esetenként a megszólaltatott beszélgetőtárstól markánsan eltérő stílusát. Érdekes és tanulságos például a harmadik *Symposion*-nemzedék három alkotójának, Szűgyi Zoltánnak, Csorba Bélának és Losoncz Alpárnak a három különböző beszédmódja, eltérő hangsúlyaik, de az is, ahogy mindhármuk által Sziveri János is bekapcsolódik ezekbe a kései beszélgetésekbe. Szűgyi az élő beszélgetés spontaneitásában újra megfogalmazza és aktuálissá teszi az *Új Symposion*hoz kapcsolódó 1983-as retorziók mélységes elfogadhatatlanságát, és a saját akkori kifosztottság helyzetét párhuzamba állítja annak a tehetetlenségnek a fájdmával, amelyet a délszláv háború idején érzett Budapesten, miközben néhány száz kilométerre délre zajlott Vukovár, Szentlászló és a többi település tragédiája. Személyes megszólalásának hangnemétől mérőben eltér Losoncz Alpár többszörösen reflektált reagálása ugyanerre az eseménysorra, vagy Csorba Béla adatolt elemzése, de ezek az eltérések nem oltják ki egymást, épp ellenkezőleg, megmutatják a Sziveri-nemzedék sokszínűségét, továbbá az egy szerkesztőségből indulók életútjai változatosságával való szembesülés élményét is megteremtik.

Csak sajnálhatjuk, hogy az a beszélgetés már nem került be a kötetbe, amelyet Balázs Attila folytatott Virág Zoltánnal a zentai alkotóházban, 2018. november 9-én. Persze furcsa is lett volna, hiszen épp e fölött a frissen megjelent könyv fölött társalogtak. Számomra ugyanakkor azzal a

megfordított interjúval kerekedik le a *Próbára tett emlékezet* eseménysora. Aki nem hiszi, járjon utána: http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/145/beszalgetesek_virag.htm

(Virág Zoltán: *Próbára tett emlékezet. [Beszélgetések vajdasági alkotókkal]*. Művészetek Háza – zEtna, Veszprém – Zenta [VárUcca Műhely Könyvek 49. – Altus3 12.]

Ladányi István

A Sátántangótól Homéroszig

Ki gondolta volna, hogy (többek között) egy kulcsmotívumra: a *félelemre* egy egész irodalmi életművet föl lehet építeni, s hogy az, a szerző mindenféle szépsze ellenére már több mint három évtizeden át kiválóan működik is. Pedig 1999-ben Angyalosi Gergely ezt írta a szerzőről: „[e]z a korán kialakult, rendkívül egységes írói világ kimagasló értékei mellett óriási tehertételt is jelentett a továbblépés szempontjából. Írói továbbfejlődése érdekében Krasznahorkainak mindenekelőtt azzal kellett megküzdenie, amit önmaga hozott létre” (*Romtalanítás* című kötet) Esterházy sokat emlegetett „ontológiai derűjével” szemben az „ontológiai kétely” tartja mozgásban ezt az alkotói pályát, mely – paradoxonnak tűnhet – de talán épp az ambivalens megjelenítésű *Kegyelmi viszonyoknak* (a fogalom egybeesik az 1986-os novelláskötet címével) köszönheti rendkívüli kisugárzását. A sokféle neves kitüntetést elnyerő, Nemzetközi Man Booker-díjas szerző a világon szinte egyedülálló azzal az apokaliptikus „nagyonszépírodalommal” (saját szótalálmánya), mellyel a „metafizikai horrort” (a lengyel származású filozófus, Leszek Kolakowski elnevezése) működteti, életműve az ontológiai kérdéseknek van alávetve. Alkotói műhelyének alappillére az identitás zavart okozó inherens dichotómia: az ember mint pusztító erő, Sátán foglyaként néz szembe az Abszolútummal, a tökéletes Szépséggel. A transzcendens valót kívánva megragadni ennek az életműnek metasztintjét képezi az örületig menő szüntelen keresés, úton levés, menekülés. Krasznahorkai László a *Nem kérdez, nem válaszol* című interjúkötetében (2012) sokoldalúan körbejárja, megválaszolja világszemléletének, művészetének a végső realitáshoz való viszonyát. Saját művészi törekvéséről 2015-ben a Népszabadságban Vári György kérdésére így vallott: „[v]an egy nagyon magas fokon művelt szépírodalom, amely a romlás ellen hat. Már az a lehetőség is, hogy ez az irodalom vállalhatja akár azt is, hogy magára a megismerésre tör, vagyis hogy nem előír egy világot, hanem kutatja azt, már erőteljesen jelzi, hogy nagyon is morális tény. Nincs meg minden szépírodalomnak ez a morális akcentusa, de a nagyonszépírodalomnak megvan. És én ebbe az irányba törekszem a nyelvvel”.